

©Documentul a fost pus la dispoziție cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și al Institutului European din România (www.ier.ro). Permiseunea de a republica această traducere a fost acordată exclusiv în scopul includerii sale în baza de date HUDOC.

©The document was made available with the support of the Superior Council of Magistracy of Romania (www.csm1909.ro) and the European Institute of Romania (www.ier.ro). Permission to re-publish this translation has been granted for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC.

Secția a doua
**CAUZA ULLENS DE SCHOOTEN ȘI REZABEK
ÎMPOTRIVA BELGIEI**

(Cererile nr. 3989/07 și 38353/07)

Hotărâre
20 septembrie 2011

Definitivă

Hotărârea devine definitivă în condițiile prevăzute la art. 44 § 2 din Convenție. Aceasta poate suferi modificări de formă.

În cauza Ullens de Schooten și Rezabek împotriva Belgiei,

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (Secția a doua), reunită într-o cameră compusă din: Danutė Jočienė, *președinte*, Françoise Tulkens, David Thór Björgvinsson, Dragoljub Popović, András Sajó, Işıl Karakaş, Guido Raimondi, *judecători*, și Stanley Naismith, *grefier de secție*,

după ce a deliberat în camera de consiliu, la 30 august 2011,
pronunță prezenta hotărâre, adoptată la aceeași dată:

Procedura

1. La originea cauzelor se află două cereri (nr. 3989/07 și 38353/07) îndreptate împotriva Regatului Belgiei, prin care resortisanți ai acestui stat („reclamanții”) au sesizat Curtea la 14 decembrie 2006 și, respectiv, la 21 august 2007 în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („Convenția”). Cererea nr. 38353/07 a fost introdusă de domnul Ullens de Schooten („primul reclamant”); cererea nr. 3989/07 a fost introdusă de acesta din urmă și de domnul Ivan Rezabek („al doilea reclamant”).

2. Reclamanții sunt reprezentați de Eric Cusas, avocat la Bruxelles și la Paris. Guvernul belgian („Guvernul”) este reprezentat de agentul său, domnul Marc Tysebaert, consilier general la Serviciul Public Federal al Justiției.

3. La 28 august 2008, Curtea a hotărât să comunice Guvernului cererile. În conformitate cu vechiul art. 29 § 3 din Convenție, s-a hotărât, de asemenea, că admisibilitatea și fondul vor fi examinate împreună de către cameră.

În fapt

I. Circumstanțele cauzei

4. Domnii Fernand Ullens de Schooten și Ivan Rezabek au reședința la Bonlez și, respectiv, la Bruxelles. Aceștia erau administratori ai unui laborator de biologie clinică autorizat denumit Biorim, care beneficia de intervenția institutului național de asigurări de boală și invaliditate („INAMI”) pentru finanțarea prestațiilor sale.

A. Cererea nr. 3989/07

5. La 21 noiembrie 1989, în urma unei denunțări a administrației inspecției speciale a impozitelor, a avut loc o percheziție la laboratorul Biorim; reclamanții au fost arestați și trimiși în detenție provizorie. Au fost inițiate urmăriri împotriva lor și a altor 11 persoane pentru acțiuni legate de gestionarea laboratorului, în special pentru fals și pentru nerespectarea art. 3 din Decretul regal nr. 143 din 30 decembrie 1982.

Art. 3 din Decretul regal nr. 143 stabilea, în materie de prestații de biologie clinică, condițiile care ar trebui îndeplinite de laboratoarele de analize medicale pentru a le permite clienților să beneficieze de rambursarea, de către asigurarea medicală, a prestațiilor primite. În versiunea sa în vigoare până la 24 mai 2005, acesta prevedea în special că doar laboratoarele gestionate de medici, farmaciști sau licențiați în chimie puteau efectua prestații rambursabile.

1. Procedura în fața instanței de prim grad din Bruxelles

6. La 29 iunie 1993, judecătorul de instrucție a închis dosarul. La 3 aprilie 1995, procurorul Regelui și-a finalizat rechizitoriul și, la 29 mai 1996, camera de consiliu a emis o ordonanță de trimitere a reclamanților (și a altor 11 învinuiți) în fața instanței de prim grad din Bruxelles, competentă în materia delictuală.

Intenția frauduloasă vizată de rechizitoriul de trimitere în judecată pentru infracțiunile de „fals” consta în intenția de a înșela autoritățile „responsabile cu controlul legislației referitoare la exploatarea laboratoarelor de analize medicale, în special cu controlul dispozițiilor Decretului regal nr. 143”.

7. Dezbaterile au început la 20 iunie 1997 și au continuat pe durata a 40 de ședințe.

8. Diverse fonduri mutuale s-au constituit părți civile. Acestea căutau reparația unui prejudiciu care avea o dublă origine: acestea afirmau că reclamanții, pe de o parte, au recurs la practica împărțirii onorariilor și, pe de altă parte, exploataseră în fapt un laborator de biologie clinică încălcând dispozițiile de la art. 3 din Decretul regal nr. 143. În ceea ce privește acest al doilea capăt de cerere, acestea reclamau suma de 19 908 531 euro corespunzând sumei totale a prestațiilor vărsate laboratorului Biorim între 1 ianuarie 1990 (data intrării în vigoare a Decretului regal nr. 143) și 16 aprilie 1992 (ultima zi a perioadei infracționale).

9. Printr-o hotărâre din 30 octombrie 1998, instanța din materia delictuală a condamnat reclamanții la pedepse cu închisoarea și la amenzi pentru diferite infracțiuni comise în cadrul administrării societății Biorim. Acesta a constatat în special că între 1 ianuarie 1990 și 10 iunie 1997, laboratorul fusese exploatat de către primul reclamant deși acesta nu îndeplinea condițiile de la art. 3 din Decretul regal nr. 143 și că acesta din urmă instituise în mod deliberat mecanisme care puteau să ocolească această dispoziție.

Instanța a declarat cererile părților civile admisibile, dar nu a acordat acestora din urmă decât suma provizorie de 1 euro, din motivul că prejudiciul nu era demonstrat suficient.

2. Procedura în fața Curții de Apel Bruxelles

10. În fața Curții de Apel Bruxelles, reclamanții au susținut mai ales că art. 3 din Decretul regal nr. 143 era incompatibil cu art. 86 din Tratatul de instituire a Comunității Europene coroborat cu art. 82 (interzicerea abuzului de poziție dominantă) și 43 (libertatea de stabilire) din același tratat și ar trebui să fie declarat inaplicabil în temeiul efectului direct și al supremației dreptului comunitar. Aceștia au cerut, în această privință, ca respectiva Curte de Justiție a Comunităților Europene să fie sesizată cu o întrebare preliminară.

11. Printr-o hotărâre din 7 septembrie 2000, Curtea de Apel Bruxelles, după ce a examinat pe fond motivul evocat mai sus, a hotărât că art. 3 din Decretul regal nr. 143 era compatibil cu dreptul comunitar. Aceasta a subliniat în special că „măsurile naționale susceptibile de a îngreuna sau de a face mai puțin atrăgătoare exercitarea libertăților fundamentale garantate de tratat” trebuiau să îndeplinească patru condiții, care erau îndeplinite în speță: să se aplice fără discriminare; să se justifice prin motive imperioase de interes general; să poată garanta realizarea obiectivului pe care îl urmăresc; să nu depășească ceea ce este necesar pentru a-l atinge.

Curtea de apel a decis apoi că „nu este [era] necesar să se adreseze întrebări preliminare”.

12. De altfel, întrucât reclamanții au prezentat un motiv întemeiat pe o încălcare a art. 6 § 1 din Convenție datorită duratei procedurii, curtea de apel a constatat „o depășire a termenului rezonabil, care [nu era] datorat faptelor învinuiților, din moment ce cercetarea judecătorească [stagnase] timp de mai multe luni deoarece patru judecători de instrucție [s-au succedat] și că a fost nevoie de aproape doi ani pentru a redacta rechizitoriul”. Subliniind că „o pedeapsă foarte severă și fermă se impunea în sine, datorită gravității faptelor și numărului lor foarte mare, duratei perioadei infracționale, importanței sumelor deturnate (...) și repercusiunilor comportamentului infracțional (...) în domeniul economic și social”, aceasta a considerat totuși că era necesar să se țină seama de depășirea „termenului rezonabil” și a decis în consecință să adauge pedepselor cu închisoarea o suspendare parțială.

Curtea de apel l-a condamnat astfel – în esență pentru fals fiscal – pe primul reclamant la o pedeapsă de cinci ani de închisoare, cu o suspendare de cinci ani pentru partea din pedeapsa principală cu închisoarea care depășește patru ani, precum și la o amendă de 500 000 franci belgieni (în jur de 12 395 EUR), și pe al doilea reclamant la trei ani de închisoare cu o suspendare de cinci ani pentru partea din pedeapsa principală care depășește doi ani, precum și la o amendă de 300 000 franci belgieni (în jur de 7 437 EUR). În ceea ce privește cererile părților civile, curtea de apel le-a declarat inadmisibile.

3. Prima procedură în recurs

13. Sesizată de reclamanți și de părțile civile, Curtea de Casație, printr-o hotărâre din 14 februarie 2001 a respins recursurile în măsura în care erau îndreptate împotriva dispozițiilor penale din hotărârea din 7 septembrie 2000, pronunțându-se, în special că nu era necesar să se sesizeze Curtea de Justiție a Comunităților Europene cu întrebări preliminare. Aceasta a casat în schimb hotărârea pe partea în care se pronunța cu privire la acțiunea civilă și, în această procedură, a trimis cauza în fața Curții de Apel Mons.

4. Avizul motivat al Comisiei Europene și reforma ulterioară a Decretului regal nr. 143

14. La 7 decembrie 1999, primul reclamant prezentase în fața Comisiei Europene o plângere împotriva statului belgian, argumentând că art. 3 din Decretul regal nr. 143 este incompatibil cu Tratatul de instituire a Comunității Europene.

În mai 2001, Comisia Europeană deschisese procedura privind constatarea unei încălcări prevăzută la art. 226 din Tratatul de instituire a Comunității Europene și invitasese autoritățile belgiene să îi prezinte observațiile lor privind compatibilitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu art. 43 din acest tratat, referitor la libertatea de stabilire.

15. La 17 iulie 2002, Comisia Europeană a adoptat un aviz motivat în care concluziona că art. 3 din Decretul regal nr. 143 nu este compatibil cu art. 43 din Tratatul de instituire a Comunității Europene. Aceasta a solicitat Belgiei să modifice dispoziția, acesta având ca efect faptul că operatorii care nu sunt belgieni și doresc să administreze laboratoare de analize de biologie clinică în Belgia și să se stabilească acolo erau dezavantajați în raport cu anumiți profesioniști belgieni (în special medicii, farmaciștii și persoanele licențiate în chimie). Mai precis, conform Comisiei, faptul că doar laboratoarele care respectă condițiile prevăzute puteau efectua prestații rambursabile prin sistemul de asigurări medicale descuraja asigurății sociali să se adreseze laboratoarelor care nu corespundeau acestor condiții și restrângea astfel efectivitatea libertății de stabilire, încălcând art. 43 din Tratatul de instituire a Comunității Europene.

16. Belgia modifică art. 3 din Decretul regal nr. 143 printr-o lege din 24 mai 2005 anulând mai ales toate condițiile de diplomă în vederea exploatării, în cadrul asigurării de boală și invaliditate, a unui laborator de biologie clinică.

5. Procedura în fața Curții de Apel Mons, instanța de trimitere

17. La 22 septembrie 2003, părțile scriu Parchetului General de pe lângă Curtea de Apel Mons pentru a solicita organizarea unei ședințe de control judecătoresc asupra cauzei în faza preliminară judecătii. Aceasta a fost efectuată între 13 februarie 2004 și 4 aprilie 2005.

18. Dezbaterile referitoare la rambursarea prestațiilor de biologie clinică s-a desfășurat în jurul problemei compatibilității cu dreptul comunitar a art. 3 din Decretul regal nr. 143. Conform reclamantilor, această dispoziție nu respecta anumite norme din Tratatul de instituire a Comunității Europene, în special cele referitoare la libertatea de stabilire (art. 43 din tratat) și de circulație a capitalurilor (art. 56), la libertatea de a presta servicii (art. 49) și la normele de liberă concurență (art. 82 și 86). Făcând referire mai ales la avizul Comisiei Europene din 17 iulie 2002 (mai sus), ei au dedus din acesta că art. 3 din Decretul regal nr. 143 nu a putut să producă *ab initio* niciun efect juridic și că, obligată să respecte supremația dreptului comunitar, curtea de apel nu putea să țină cont de condamnările penale pronunțate, nici măcar considerându-le simple delikte civile.

Cu titlu subsidiar, cel de-al doilea reclamant a solicitat ca o întrebare preliminară să fie adresată Curții de Justiție a Comunităților Europene cu privire la conformitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu dispozițiile art. 43, 49, 56, 82 și 86 din Tratatul de instituire a Comunității Europene.

19. Printr-o hotărâre din 23 noiembrie 2005, curtea de apel a respins motivele reclamantilor. Aceasta a subliniat în special că avizul motivat al Comisiei Europene din 17 iulie 2002 nu avea forță obligatorie și că hotărârea Curții de Apel Bruxelles din 7 septembrie 2000, având autoritate de lucru judecat în dispozițiile sale penale, concluziona în special că art. 3 din Decretul regal nr. 143 este compatibil cu dreptul comunitar. Subliniind, în plus, că și curtea de casație, în hotărârea sa din 14 februarie 2001, decisese că nu era necesar să se adreseze întrebări preliminare Curții de Justiție a Comunității Europene, aceasta ajuns la aceeași concluzie din motivul că astfel de întrebări nu erau „indispensabile pentru a se pronunța”.

20. Admițând acțiunile civile, curtea de apel i-a condamnat pe reclamanti la plata a diferite sume către părțile civile dintre care, solidar, către șase fonduri mutuale, o sumă totală de 1 859 200 euro.

6. Cea de-a doua procedură în fața Curții de Casație

21. La 1 decembrie 2005, reclamantii au introdus recurs împotriva hotărârii din 23 noiembrie 2005. Aceștia au reiterat în special motivul conform căruia art. 3 din Decretul regal nr. 143 era incompatibil cu Tratatul de instituire a Comunității Europene, izvor de drept superior. Aceștia au pledat, în plus, că, dacă Curtea de Casație nu constata ea însăși această incompatibilitate, îi revenea, în temeiul art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității

Europene, sarcina de a sesiza Curtea de Justiție a Comunităților Europene cu titlu preliminar, adresând o întrebare cu privire la această incompatibilitate, precum și la soluția care trebuie dată, în circumstanțele speței, la conflictul între principiul autorității de lucru judecat și cel al supremației dreptului comunitar. Conform acestora, a reține, cum făcuse Curtea de Appel Mons, autoritatea de lucru judecat a hotărârii Curții de Appel Bruxelles în timp ce elemente ulterioare acestei decizii arătaseră că aceasta era eronată, constituia o încălcare a dreptului la un proces echitabil garantat la art. 6 din Convenție și, mai ales, a dreptului fiecăruia ca o instanță imparțială să îi examineze cauza.

22. Printr-o hotărâre din 14 iunie 2006, Curtea de Casație a respins recursurile reclamantilor. Aceasta a amintit în special principiul conform căruia autoritatea de lucru judecat în materie penală interzice instanței sesizate cu privire la acțiunea civilă ulterioară să repună în discuție ceea ce a fost judecat definitiv, cu certitudine și cu necesitate de către instanța penală, cu privire la existența unui fapt care formează temeiul comun al acțiunii civile și al acțiunii publice. Curtea de Casație a dedus din aceasta că astfel, Curtea de Appel Mons considerase în mod pertinent concluzia hotărârii Curții de Appel Bruxelles din 7 septembrie 2000 referitoare la conformitatea art. 43 din Decretul regal nr. 143 cu dreptul comunitar ca fiind impusă în temeiul acestui principiu.

De altfel, Curtea de Casație a considerat că întrebarea dacă principiul supremației dreptului comunitar trebuia să primeze asupra principiului autorității lucrului judecat fusese deja tranșată de Curtea de Justiție a Comunităților Europene în hotărârile *Eco Swiss China Time Ltd și Benetton International NV* (C-126/97) din 1 iunie 1999 și *Rosemarie Kapferer c. Schlank & Schlick GmbH* (C-234/04) împotriva *Schlank & Schlick GmbH* (C-234/04) din 16 martie 2006. Aceasta a evidențiat, în această privință că Curtea din Luxemburg concluzionase în aceste hotărâri că cel de-al doilea principiu se impunea, subliniind că „dreptul comunitar nu [impunea] unei instanțe naționale să respingă aplicarea normelor de procedură interne conferind autoritate de lucru judecat unei decizii chiar dacă aceasta permitea remedierea unei încălcări a dreptului comunitar prin decizia în cauză” și precizase în cauza *Kapferer* că „obligția organismului în cauză, conform art. 10 CE, de a reexamina o decizie definitivă care ar părea că a fost adoptată contrar dreptului comunitar [era subordonată] în special condiției ca organismul menționat să dispună, în temeiul dreptului național, de capacitatea de a reveni asupra acestei decizii”. Curtea de Casație a dedus de aici că „nu [era] necesar să se prezinte din nou Curții de Justiție a Comunităților Europene aspectul de drept pe care îl [rezolvase] astfel, oricare ar fi natura procedurilor care [generaseră] jurisprudența sa și chiar în lipsa unei stricte identități a întrebărilor în litigiu”.

B. Cererea nr. 38353/07

23. La 18 martie 1999, Ministrul Sănătății Publice a adoptat un decret care suspenda autorizarea laboratorului pentru o perioadă de 12 luni. Făcând trimitere la hotărârea instanței competente în materie delictuală din Bruxelles din 30 octombrie 1998 (pct. 9 de mai sus), această decizie se întemeia pe nerespectarea Decretului regal nr. 143.

Societatea Biorim a introdus în zadar o plângere administrativă: suspendarea a fost confirmată printr-o decizie ministerială din 9 iulie 1999.

24. Între timp, la 8 iunie 2000, un nou decret ministerial prelungise suspendarea autorizației pentru o perioadă de 12 luni „datorită continuării încălcărilor art. 3 din Decretul regal nr. 143”.

Printr-un decret din 24 iulie 2000, ministrul a respins plângerea administrativă introdusă de societatea Biorim și a confirmat suspendarea, din motivul că nu se încheiase situația care justificase prima suspendare a autorizației, reclamantul continuând să conducă *de facto* laboratorul.

25. La 13 septembrie 1999 și 21 septembrie 2000, societatea Biorim a sesizat Consiliul de Stat cu cereri în anularea decretelor ministeriale din 9 iulie 1999 (G/A 85.522/VI-15.170; în

continuare, „prima procedură”) și 24 iulie 2000 (G/A 94.649/VI-15.635; în continuare, „a doua procedură”).

26. Reclamantul s-a constituit intervenient.

27. Societatea Biorim, precum și reclamantul au susținut în special că art. 3 din Decretul regal nr. 143, pe care erau întemeiate decretul contestate, era contrar art. 43 (libertatea de stabilire), 49 (libertatea de a presta servicii) și 56 (libera circulație a capitalurilor) din Tratatul de instituire a Comunității Europene, precum și art. 86 coroborat cu art. 82 (interzicerea abuzului de poziție dominantă), 43, 49 sau 56. Aceștia au dedus că decretul menționat erau lipsite de un temei admisibil și, în consecință, trebuia ca acestea să fie anulate.

Cu titlu subsidiar, reclamantul a solicitat Consiliului de Stat să sesizeze Curtea de Justiție a Comunităților Europene cu întrebări preliminare vizând să determine dacă articolele menționate anterior din Tratatul de instituire a Comunității Europene trebuiau interpretate ca împiedicând aplicarea unei legislații care comportă diferite restricții prevăzute la art. 3 din Decretul regal nr. 143.

28. În raportul său din 22 septembrie 2005, auditorul a declarat motivul ca fiind fondat și a decis anularea decretelor atacate datorită lipsei de conformitate a art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu dreptul comunitar.

Auditorul a amintit mai întâi că instanțele belgiene sunt obligate să refuze să aplice dispozițiile de drept intern contrare dispozițiilor de drept internațional cu efect direct; acest lucru este valabil pentru legislațiile naționale referitoare la prestațiile dispensate de laboratoarele de biologie medicală, care trebuie să fie compatibile cu normele de drept comunitar în materie de libertate de stabilire și de libertate de a presta servicii, din moment ce Curtea de Justiție a Comunităților Europene a considerat că aceste norme se aplică prestațiilor de acest tip (CJCE, 11 martie 2004, C-496/01). Acesta a adăugat că nu se putea întemeia un argument în speță dintr-o pretinsă absență a legăturii cu comerțul între două state comunitare – cu atât mai puțin cu cât, conform acestuia, existau elemente de această natură – pentru a concluziona că aceste dispoziții sunt neaplicabile, amintind în această privință jurisprudența Curții din Luxemburg conform căreia libertățile fundamentale stabilite de dreptul comunitar care se pot aplica și efectelor potențiale ale unei reglementări, acestea nu pot fi înlăturate doar pentru că nu a existat încă un caz concret care să prezinte o legătură cu un alt stat membru (CJCE, C-321/94 – C-324/94). Acesta a continuat amintind că „măsurile naționale susceptibile de a obstrucționa sau de a face mai puțin atrăgătoare exercitarea acestor libertăți fundamentale” nu sunt admisibile decât în măsura în care, în special, acestea nu depășesc ceea ce este necesar pentru a atinge scopul urmărit; or, în speță, pe de o parte, art. 3 din Decretul regal nr. 143 împiedica și făcea mai puțin atrăgătoare exercitarea libertăților de stabilire, de prestare a serviciilor, și de circulație a capitalurilor în domeniul exploatării laboratoarelor de biologie clinică; pe de altă parte, măsura pusă în aplicare era disproporționată în raport cu scopul urmărit – evitarea unui supraconsum al prestațiilor de biologie clinică - acesta putând fi atins prin mijloace mai puțin restrictive pentru libertăți.

29. Prin două hotărâri din 21 februarie 2007, Consiliul de Stat a decis să respingă motivul întemeiat pe o încălcare a articolelor menționate anterior din Tratatul de instituire a Comunității Europene.

Consiliul de Stat a amintit mai întâi că art. 86 alin. (1) din tratat dispune că „În ceea ce privește întreprinderile publice și întreprinderile cărora le acordă drepturi speciale sau exclusive, statele membre nu adoptă și nu mențin nici o măsură care contravine normelor prezentului tratat și, în special, celor prevăzute la articolul 12 și la art. 81-89”. Constatând că laboratoarele vizate la art. 3 din decretul regal nr. 143 nu intră în aceste categorii, acesta a concluzionat că art. 86 din tratat nu este aplicabil în speță.

În ceea ce privește celelalte dispoziții din tratat invocate în motiv, Consiliul de Stat a amintit jurisprudența Curții de Justiție a Comunităților Europene, conform căreia normele din tratat în materie de liberă circulație a persoanelor și a serviciilor nu vizează obstacolele care li se aplică resortisanților dintr-un stat membru pe teritoriul acestuia atunci când situația în care se găsesc nu prezintă nici un factor de legătură cu vreuna dintre aceste situații vizate de dreptul comunitar. Or, conform Consiliului de Stat, litigiul nu comporta în speță elemente de

extraneitate susceptibile de a justifica aplicarea dreptului comunitar. În această privință, acesta a precizat cele ce urmează:

„ (...) Având în vedere că societatea [Biorim] este o societate de drept belgiană și că aceasta își exercită activitățile în Belgia; că operând pe piața belgiană aceasta nu a făcut uz nici de libertatea de stabilire, nici de libertatea de a presta servicii, stabilite la art. 43 și 49 din Tratatul CE; că circumstanța, pretinsă (...) că resortisanții comunitari stabiliți în alte state membre ar putea recurge la serviciile [societății Biorim], nu constituie, pentru aceasta, un factor de legătură cu dreptul comunitar în sensul jurisprudenței, amintite mai sus, a Curții de Justiție a Comunităților Europene.

Având în vedere că [reclamantul] este belgian și că pentru exploatarea laboratorului [societății Biorim], nu a făcut uz de libertatea de circulație în interiorul Comunității Europene; că dacă rezultă din deciziile penale că acesta a utilizat „manevre financiare” prin intermediul mai ales al societății luxemburgheze [T.], acest element nu intervine deloc în motivația actului atacat; că, într-adevăr, acesta nu reproșează deloc [societății Biorim] că a fost exploatată de societatea menționată și nici că a fost finanțată din capitaluri din străinătate, ci că a fost exploatată în fapt de [reclamant], în timp ce acesta nu era titular al uneia dintre calificările cerute pentru exploatarea acesteia, astfel cum reiese din hotărârile penale; că situația [reclamantului] în această privință se cantonează exclusiv în sfera internă. (...)”.

Consiliul de Stat a refuzat, în plus, să adreseze Curții de Justiție a Comunității Europene întrebările preliminare formulate de reclamant, subliniind cele ce urmează:

„ (...) art. 234 din Tratatul CE nu obligă instanțele ale căror decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac în dreptul intern să adreseze o întrebare de interpretare a dreptului comunitar ridicată în fața lor dacă întrebarea nu este relevantă, adică, în cazurile în care răspunsul la această întrebare, oricare ar fi, nu ar putea avea nicio influență asupra soluționării litigiului; că la fel este atunci când întrebarea ridicată este material identică cu o întrebare care deja a făcut obiectul unei decizii cu titlu preliminar într-o speță analogă, atunci când există o jurisprudență stabilită a Curții care rezolvă aspectul de drept în cauză, chiar în lipsa unei stricte identități a întrebărilor în litigiu, sau în cazul în care aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o evidență care nu lasă loc pentru nicio îndoială rezonabilă asupra modului de rezolvare a întrebării ridicate (...); că în prezenta speță, nu există nicio îndoială rezonabilă în ceea ce privește inaplicabilitatea art. 86 alin. (1) din Tratatul CE laboratoarelor vizate la art. 3 (...) din Decretul regal nr. 143 (...); că, în plus, pentru motivele care au fost expuse, un răspuns al Curții referitor la interpretarea art. 43, 49 și 56 din Tratatul CE nu ar putea avea nicio influență asupra prezentului litigiu (...)”.

30. Societatea Biorim dezvoltă, în plus, mai ales, un motiv întemeiat pe o nerespectare a art. 10 și 11 din Constituție referitoare la egalitatea în fața legii și la interzicerea discriminării.

Consiliul de Stat a considerat că, deși societatea Biorim denunța o diferență de tratament între, pe de o parte, resortisanții belgieni stabiliți în Belgia și, pe de altă parte, cei stabiliți în alte state membre și resortisanții altor state membre, cei din urmă având în baza dreptului comunitar mai multe drepturi și garanții în contextul aplicării art. 3 din Decretul nr. 143, era vorba de un motiv nou care, ridicat în memoriul în replică, era tardiv și inadmisibil.

În măsura în care societatea Biorim susținea că rezervând intervenția asigurării medicale pentru laboratoarele exploatate de medici, farmaciști sau de licențiați în chimie, art. 3 din Decretul regal nr. 143 instaura, între aceste persoane și ceilalți operatori economici o diferență de tratament interzisă, Consiliul de Stat a considerat că era necesar să suspende pronunțarea pentru a adresa, în această privință, o întrebare preliminară Curții Constituționale. Curtea Constituțională a răspuns printr-o hotărâre din 19 decembrie 2007 că această dispoziție nu încalcă art. 10 și 11 din Constituție.

31. De altfel, în cadrul celei de-a doua proceduri, Consiliul de Stat a redeschis parțial dezbaterile dând auditorului sarcina de a urmări cercetarea și de a efectua un raport complementar asupra motivelor neîntemeiate pe o încălcare a dreptului comunitar.

Auditorul a concluzionat că decretul ministerial din 24 iulie 2000 trebuie anulat pentru motive privind motivarea actului atacat, fără legătură cu motivele dezvoltate de reclamant în fața Curții.

32. Consiliul de Stat a respins cererile prin două hotărâri din 10 septembrie și 22 decembrie 2008.

II. Dreptul intern și dreptul comunitar relevante

33. Art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității europene (este vorba despre fostul art. 177 și, începând cu 1 decembrie 2009, de art. 267 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene) prevede sesizarea cu titlu preliminar a Curții de Justiție a Comunităților Europene în următoarele condiții:

„Curtea de Justiție este competentă să se pronunțe, cu titlu preliminar, cu privire la:

(a) interpretarea prezentului tratat;

(b) validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile Comunității (...);

(...)

În cazul în care o asemenea chestiune se invocă în fața unei instanțe dintr-un stat membru, această instanță poate, în cazul în care apreciază că o decizie în această privință îi este necesară pentru a pronunța o hotărâre, să ceară Curții de Justiție să se pronunțe cu privire la această chestiune.

În cazul în care o asemenea chestiune se invocă într-o cauză pendinte în fața unei instanțe naționale ale cărei decizii nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern, această instanță este obligată să sesizeze Curtea de Justiție.”

34. În cauza *S.r.l. CILFIT și Lanificio di Gavardo S.p.a. împotriva Ministerului Sănătății* (283/81, Rep. 1982, p. 3415) Curtea de Justiție a Comunităților Europene a fost sesizată de Curtea de Casație din Italia cu întrebarea dacă cel de-al treilea paragraf din art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene (fostul art. 177) a stabilit o obligație de trimitere care nu permite instanței naționale să aducă o apreciere oarecare asupra temeiniciei întrebării adresate, sau dacă subordonează această obligație existenței prealabile a unei îndoieli de interpretare rezonabile.

În hotărârea sa, Curtea de Justiție precizează în primul rând ceea ce urmează:

„(...) 6. În temeiul paragrafului 2 din [art. 234] orice instanță a unui stat membru „poate”, dacă estimează că o decizie asupra unei probleme de interpretare este necesară pentru a-și emite hotărârea, să solicite Curții de Justiție să se pronunțe cu privire la această întrebare. Conform paragrafului 3, atunci când o problemă de interpretare este ridicată într-o cauză pendinte în fața unei instanțe naționale ale cărei decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac în dreptul intern, această instanță „este obligată” să sesizeze Curtea de Justiție.

7. Această obligație de sesizare se înscrie în cadrul cooperării, instituite pentru a asigura buna aplicare și interpretarea uniformă a dreptului comunitar în toate statele membre, între instanțele naționale, în calitatea lor de instanțe responsabile de aplicarea dreptului comunitar, și Curtea de Justiție. Paragraful 3 din art. [234] vizează, mai precis, să se evite stabilirea unor divergențe de jurisprudență în interiorul Comunității asupra problemelor de drept comunitar. Sfera de aplicare a acestei obligații trebuie, prin urmare, să fie evaluată după aceste scopuri, în funcție de competențele respective ale instanțelor naționale și ale Curții de Justiție, atunci când o astfel de problemă de interpretare este ridicată în sensul art. [234].

8. În acest cadru, este necesar să se precizeze sensul comunitar al expresiei „În cazul în care o asemenea chestiune se invocă ” pentru a stabili în ce condiții o instanță națională ale cărei decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac în dreptul intern este obligată să sesizeze Curtea de Justiție.

9. În această privință, este necesar în primul rând să se remarce că art. [234] nu constituie o cale de atac deschisă părților într-un litigiu pendinte în fața unei instanțe naționale. Nu este, deci, suficient ca o parte să susțină că litigiul ridică o problemă de interpretare a dreptului comunitar pentru ca instanța vizată să fie obligată să considere că s-a adresat o întrebare în sensul art. [234]. (...) ”

Curtea de Justiție subliniază în continuare că instanțele ale căror decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac se bucură de aceeași putere de apreciere ca toate celelalte instanțe naționale în ceea ce privește problema „în cazul în care apreciază că o decizie în această privință îi este necesară pentru a pronunța o hotărâre”. Aceasta deduce că acestea nu sunt obligate să trimită o întrebare care ține de interpretarea dreptului comunitar adresată în

fața lor în următoarele cazuri: 1) În cazul în care întrebarea nu este determinantă, adică în cazurile în care răspunsul, oricare ar fi el, nu ar putea avea nicio influență asupra soluționării litigiului; 2) în cazul în care întrebarea este material identică cu o întrebare care a făcut deja obiectul unei decizii cu titlu prejudicial într-o speță analogă, sau în cazul în care există o jurisprudență stabilită de Curtea de Justiție care rezolvă aspectul de drept în cauză, oricare ar fi natura procedurilor care au dus la această jurisprudență, chiar și în lipsa unei stricte identități a întrebărilor în litigiu; 3) în cazul în care aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o evidență care nu lasă loc niciunei îndoieli rezonabile asupra modului de rezolvare a întrebării adresate (înțelegându-se că înainte de a concluziona că o astfel de situație există, instanța națională trebuie să fie convinsă că aceeași evidență s-ar impune și instanțelor din celelalte state membre și Curții de Justiție: doar dacă aceste condiții sunt îndeplinite instanța națională se poate abține de la a transmite această întrebare Curții de Justiție și o poate rezolva sub propria sa responsabilitate).

Hotărârea concluzionează după cum urmează (pct. 21):

„(...) art. [234] paragraful 3 trebuie interpretat în sensul că o instanță ale cărei decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac în dreptul intern este obligată, atunci când i se prezintă o întrebare de drept comunitar, să își respecte obligația de a sesiza, cu excepția cazului în care aceasta a constatat că întrebarea prezentată nu este relevantă sau că dispoziția comunitară în cauză a făcut deja obiectul unei interpretări din partea Curții sau că aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o evidență care nu lasă loc niciunei îndoieli rezonabile; existența unei astfel de eventualități trebuie evaluată în funcție de caracteristicile proprii dreptului comunitar, de dificultățile specifice pe care le prezintă interpretarea sa și de riscul de divergențe de jurisprudență în interiorul Comunității”.

35. Art. 43, 49, 56, 82 și 86 din Tratatul de instituire a Comunității Europene (Titlul III „Libera circulație a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor”) sunt redactate astfel:

Art. 43

„În conformitate cu dispozițiile care urmează, sunt interzise restricțiile privind libertatea de stabilire a resortisanților unui stat membru pe teritoriul altui stat membru. Această interdicție vizează și restricțiile privind înființarea de agenții, sucursale sau filiale de către resortisanții unui stat membru stabiliți pe teritoriul altui stat membru.

Libertatea de stabilire presupune accesul la activități independente și exercitarea acestora, precum și constituirea și administrarea întreprinderilor și, în special, a societăților în înțelesul articolului 48 al doilea paragraf, în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația țării de stabilire, sub rezerva dispozițiilor capitolului privind capitalurile..”

Art. 49

„În conformitate cu dispozițiile ce urmează, sunt interzise restricțiile privind libera prestare a serviciilor în cadrul Comunității cu privire la resortisanții statelor membre stabiliți într-un alt stat al Comunității decât cel al beneficiarului serviciilor.

Consiliul, hotărând cu majoritate calificată la propunerea Comisiei, poate extinde beneficiul dispozițiilor prezentului capitol la prestatorii de servicii care sunt resortisanți ai unui stat terț și sunt stabiliți în cadrul Comunității.”

Art. 56

„(1). În temeiul dispozițiilor prezentului capitol, sunt interzise orice restricții privind circulația capitalurilor între statele membre, precum și între statele membre și țările terțe.

2. În temeiul dispozițiilor prezentului capitol, sunt interzise orice restricții privind plățile între statele membre, precum și între statele membre și țările terțe.”

Art. 82

„Este incompatibilă cu piața comună și interzisă, în măsura în care poate afecta comerțul dintre statele membre, folosirea în mod abuziv de către una sau mai multe întreprinderi a unei poziții dominante deținute pe piața comună sau pe o parte semnificativă a acesteia.

(...)”

Art. 86

„(1). În ceea ce privește întreprinderile publice și întreprinderile cărora le acordă drepturi speciale sau exclusive, statele membre nu adoptă și nu mențin nici o măsură care contravine normelor prezentului tratat și, în special, celor prevăzute la articolul 12 și la articolele 81-89”.

(...)”

36. Articolul 21ter din titlul preliminar din Codul de procedură penală este redactat astfel:

„Dacă durata urmăririlor penale depășește termenul rezonabil, instanța poate pronunța condamnarea printr-o simplă declarație de culpabilitate sau poate pronunța o pedeapsă inferioară pedepsei prevăzute de lege (...)”

În drept

I. Cu privire la conexarea cererilor

37. Constatând că cererile înregistrate cu nr. 3989/07 și 38353/07 își au originea în aceleași fapte, Curtea estimează, în circumstanțele cauzei, că este necesar să fie conexe în conformitate cu art. 42 alin. 1 din regulamentul său.

II. Cu privire la pretensele încălcări ale dreptului la un proces echitabil

38. În cererea nr. 3989/07, reclamantii denunță o încălcare de către instanțele judiciare a dreptului lor la un proces echitabil. Aceștia reproșează Curții de Apel Mons că nu a ținut cont de incompatibilitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu dreptul comunitar în timp ce această incompatibilitate era certă și determina chiar existența prejudiciului pretins de părțile civile. Aceștia reproșează Curții de Casație că a considerat că concluzia Curții de Apel Bruxelles referitoare la aceeași întrebare nu mai putea fi contestată în cadrul celui de-al doilea recurs din motivul (pretins) că nu fusese contestat în cadrul primului recurs, că a concluzionat eronat că prevalează regula autorității de lucru judecat asupra principiului supremației dreptului comunitar și că a refuzat să dea curs cererii lor vizând ca Curtea de Justiție a Comunităților Europene să fie interogată cu titlu preliminar cu privire la compatibilitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu dreptul comunitar și la prevalența principiului supremației dreptului comunitar asupra principiului autorității de lucru judecat. Ei invocă art. 6 § 1 din Convenție, potrivit căruia:

Art. 6 § 1

„Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil a cauzei sale [...] de către o instanță independentă și imparțială [...] care va hotări [...] asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil [...]”

39. În cererea nr. 38353/07, primul reclamant denunță suplimentar o încălcare a dreptului său la un proces echitabil în cadrul procedurii în fața Consiliului de Stat, care rezultă din

faptul că acesta din urmă a omis să țină cont de ilegalitatea totuși manifestă a art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu privire la dreptul comunitar și a refuzat să sesizeze cu titlu preliminar Curtea de Justiție a Comunităților Europene cu această întrebare. În observațiile complementare din 11 iunie 2009, acesta adaugă că acest refuz este cu atât mai arbitrar cu cât Consiliul de Stat nu a respectat principiul contradictorialității omițând să invite părțile să dezbată sfera de aplicare a jurisprudenței comunitare pe care s-a bazat. În afară de art. 6 § 1 menționat anterior, reclamantul invocă art. 13, conform căruia:

Art. 13

„Orice persoană, ale cărei drepturi și libertăți recunoscute de [...] Convenție au fost încălcate, are dreptul să se adreseze efectiv unei instanțe naționale, chiar și atunci când încălcarea s-ar datora unor persoane care au acționat în exercitarea atribuțiilor lor oficiale.”

B. Argumentele părților

1. Guvernul

40. Guvernul subliniază că reiese din hotărârea *Cilfit* a Curții de Justiție a Comunității Europene (menționată anterior) că, în fața unei cereri de sesizare a acestei instanțe cu titlu preliminar, în ciuda modului de redactare al art. 234 paragraful 3 din Tratatul de instituire a Comunității Europene, „instanțe naționale ale cărei decizii nu sunt supuse vreunei căi de atac în dreptul intern”, precum Consiliul de Stat și Curtea de Casație, dispun de puterea de a aprecia dacă o decizie a Curții din Luxemburg asupra unui aspect de drept comunitar este necesară pentru a le permite să își pronunțe decizia.

Guvernul precizează că printre cazurile enumerate de hotărârea *Cilfit* în care aceste instanțe interne nu sunt sub incidența obligației de sesizare figurează cel în care problema de drept comunitar ridicată nu este relevantă, cel în care chiar în absența unei stricte identități a întrebărilor dispoziția comunitară în cauză a făcut deja obiectul unei interpretări a Curții din Luxemburg („act clarificat”), și cel în care aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o evidență care nu lasă loc niciunei îndoieli rezonabile („act clar”).

41. Conform Guvernului, care subliniază că nu îi revine Curții sarcina de a decide dacă instanțele belgiene au făcut o aplicare corectă a dreptului comunitar, deciziile adoptate în speță de către Consiliul de Stat și Curtea de Casație se înscriu în aceste scenarii.

42. Acesta amintește în această privință că cererea referitoare la sesizarea Curții de Justiție formulată în fața Consiliului de Stat privea întrebări care vizau să determine dacă art. 43, 49, 56 din Tratatul de instituire a Comunității Europene coroborate cu art. 86 precum și cu art. 82 constituiau un obstacol pentru aplicarea art. 3 din Decretul regal nr. 143 din 30 decembrie 1982.

Or, înalta instanță a considerat că laboratoarele vizate de Decretul regal nr. 143 nu erau întreprinderi publice și nici nu beneficiau de drepturi exclusive sau speciale în sensul art. 86 din tratat și că nu era nicio îndoială rezonabilă în ceea ce privește inaplicabilitatea acestei dispoziții. Consiliul de Stat se afla, astfel, în prezența unui „act clar”, justificând că nu dă curs cererii de întrebare preliminară.

Înalta instanță s-a bazat apoi pe jurisprudența Curții din Luxemburg conform căreia dispozițiile din tratat în materie de liberă circulație nu pot fi aplicate unei „situații pur interne a unui stat membru”, adică o situație „ale cărei elemente se cantonează în totalitate în interiorul unui singur stat membru” sau care, cu alte cuvinte, nu prezintă un „element de legătură” cu una dintre situațiile vizate de dreptul comunitar. Constatând în speță la sfârșitul unui raționament cu motivație amplă absența elementului de extraneitate care conectează litigiul cu dreptul comunitar, aceasta a concluzionat că întrebarea referitoare la compatibilitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu art. 43, 49 și 56 din tratat era fără

influență asupra soluționării litigiului, și că nu era, deci, necesar să o adreseze Curții de Justiție.

43. Conform Guvernului, dispozițiile de drept comunitar invocate fiind inaplicabile, susținerile primului reclamant referitoare la incompatibilitatea art. 3 din Decretul regal nr. 143 cu dreptul comunitar și teza sa conform căreia Consiliul de Stat ar fi trebuit să tragă o concluzie din aceasta sunt lipsite de relevanță.

44. În ceea ce privește procedura în fața Curții de Casație, Guvernul amintește mai întâi de Curtea de Apel Mons căreia i-a fost retrimisă hotărârea și care s-a pronunțat după casarea acțiunii civile a hotărârii Curții de Apel Bruxelles din 7 septembrie 2000, și că aceasta a judecat ținând cont de această hotărâre care, având autoritatea de lucru judecat în acțiunea sa penală, concluzionează în special că art. 3 din Decretul regal nr. 143 este compatibil cu dreptul comunitar. Guvernul insistă asupra faptului că hotărârea din 7 septembrie 2000 era amplu motivată, ceea ce arată că Curtea de Appel din Bruxelles s-a aplecat în detaliu asupra întrebării și că nu a existat niciun aspect arbitrar.

Guvernul amintește, apoi, că întrebarea preliminară pe care reclamanții o doresc să fie adresată privea, în acest context, autoritatea de lucru judecat al unei decizii judiciare adoptată contrar dreptului comunitar. Or, în hotărârea sa din 14 iunie 2006, Curtea de Casație a considerat în mod legitim că reieșea din hotărârile *Eco Swiss* din 1 iunie 1999 (C-126/97) și *Kapferer* din 16 martie 2006 (C-234/04) ale Curții de Justiție că dreptul comunitar nu impunea instanțelor să îndepărteze aplicarea normelor de procedură interne care conferă autoritatea de lucru judecat unei decizii, chiar dacă acest lucru trebuia să permită remedierea unei încălcări a dreptului comunitar prin decizia în cauză. Acesta precizează că, dacă Curtea din Luxemburg pune principiul echivalenței și principiul efectivității ca rezervă la supremația autorității de lucru judecat, aceste principii sunt respectate în speță din moment ce reclamanții au posibilitatea de a iniția o procedură de revizuire a hotărârii Curții de Apel Mons în scopul unei aplicări corecte a dreptului european.

Pe scurt, conform Guvernului, nu doar jurisprudența Curții din Luxemburg era clară cu privire la punctul pe care reclamanții doreau să îl vadă prezentat în fața ei ci, în plus, întrebarea făcuse deja obiectul unei decizii cu titlu preliminar într-o speță analogă.

45. Guvernul admite că reclamanții au fost condamnați penal, irevocabil de la hotărârea Curții de Casație din 14 februarie 2001, în parte pe baza unei dispoziții care pare a fi ilegală în ceea ce privește dreptul comunitar. În această situație, acesta subliniază că avizul motivat al Comisiei Europene din 17 iulie 2002 este ulterior și lipsit de autoritate și că legea din 24 mai 2005 de modificare a art. 3 din Decretul regal nr. 143 nu are efect retroactiv. Cum s-a indicat mai sus, acesta estimează – totuși fără a invoca o excepție de inadmisibilitate – că, în acest context normativ foarte special, în fața autorității de lucru judecat a hotărârii din 14 februarie 2001, reclamanții ar fi putut să depună o cerere de revizuire a procesului penal. Acesta precizează că deși condițiile de introducere a unei astfel de cereri sunt foarte restrictive, acestea nu sunt „exagerat de dificile”. Conform acestuia, această posibilitate permite păstrarea principiului efectivității care interzice ca exercitarea drepturilor pe care persoanele de drept privat le au în baza dreptului european să fie făcută imposibilă sau excesiv de dificilă de către dreptul procesual al statelor membre.

46. Guvernul adaugă – fără a mai invoca o excepție de inadmisibilitate – că, fiind vorba atât de procedura în fața instanței administrative cât și de procedura în fața instanței judecătorești, reclamanții ar fi putut de asemenea iniția în Belgia o acțiune în responsabilitate împotriva statului pentru aplicarea și interpretarea necorespunzătoare a dreptului european în funcția judecătorească. Făcând trimitere în special la hotărârea *Gerhard Köbler împotriva Austriei* a Curții de Justiție a Comunităților Europene (30 septembrie 2003, C-224/01, Rec. , p. I-10239), acesta amintește în această privință că statele membre ale Uniunii Europene sunt obligate să repare prejudiciile cauzate persoanelor de drept privat prin încălcările dreptului comunitar care le sunt imputabile atunci când norma de drept încălcată are ca obiect conferirea de drepturi către persoanele de drept privat, când încălcarea este caracterizată

suficient și când există o legătură de cauzalitate directă între încălcare și prejudiciul suferit. Conform Guvernului, aceasta ar fi dat oportunitatea reclamanților să solicite pentru ultima dată instanței belgiene să sesizeze Curtea de Justiție cu întrebările lor preliminare.

2. Reclamanții

47. Reclamanții amintesc că reiese din art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene că instanțele de ultim grad au obligația să sesizeze Curtea de Justiție a Comunităților Europene cu titlu preliminar pentru orice problemă de interpretare a tratatului și subliniază că excepțiile admise de jurisprudența comunitară *Cilfit* trebuie înțelese în mod restrictiv. Aceștia subliniază, de asemenea, că obiectul acestei dispoziții este de a institui o cooperare între instanțele naționale și Curtea de la Luxemburg pentru a „preveni divergențele în interpretarea dreptului comunitar și a asigura aplicarea uniformă a acestuia în toate statele membre” Aceștia adaugă că art. 10 din Tratatul de instituire a Comunității Europene pune în sarcina statelor membre o obligație de cooperare și de asistență loială cu privire la Comunitate și, în mod singular, la obiectivul de interpretare uniformă a dreptului comunitar, și că un refuz al unei trimeri preliminare bazat pe o interpretare eronată a dreptului comunitar, sau pe o apreciere evident eronată a „lipsei de îndoială” sau a „evidenței referitoare la o întrebare de drept comunitar”, constituie o încălcare a art. 10 și 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene coroborate.

Reclamanții susțin că refuzul de trimitere preliminară de care s-au lovit i-a privat în mod arbitrar de protecția dreptului comunitar și de accesul lor la „instanța legală” („cea la care aveau dreptul”) și că au fost împiedicați să beneficieze de o protecție jurisdicțională eficientă din moment ce acest refuz provenea de la instanțele naționale de ultim grad și că exista o îndoială asupra interpretării dreptului comunitar de care depindea soluționarea litigiului. Conform acestora, simpla existență a acestei îndoieli, oricât ar fi de mică, conferă acestor refuzuri de trimitere un caracter arbitrar.

48. În ceea ce privește strict procedura în fața Curții de Casație, reclamanții consideră că, pentru a respinge cererea lor de trimitere preliminară, înalta instanță a estimat în mod eronat că Curtea de Justiție a Comunităților Europene tranșase deja problema conflictului între principiul autorității de lucru judecat și cel al supremației dreptului comunitar în favoarea primului. În opinia acestora, hotărârea *Kapferer* la care aceasta se referă în această privință vizează doar ipoteza în care o instanță dorea „să reexamineze” și să „anuleze” o decizie jurisdicțională care a primit autoritate de lucru judecat care s-a dovedit contrară dreptului comunitar. Or, întrebarea preliminară care doreau să fie adresată privea un alt caz: cel în care instanța internă este solicitată nu pentru a reexamina sau pentru a anula o astfel de decizie contrară dreptului comunitar, ci pentru a adopta o altă decizie bazată pe aceasta și a încălca astfel încă o dată dreptul comunitar. În absența unei jurisprudențe comunitare care să precizeze care dintre principiile menționate mai sus ar trebui să primeze într-un astfel de caz, Curtea de Casație nu putea concluziona că aplicarea dreptului comunitar se impunea cu o astfel de evidență încât nu exista nicio îndoială rezonabilă asupra modului de rezolvare a întrebării adresate; aceasta era, deci, obligată în temeiul art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene să sesizeze Curtea din Luxemburg în această privință.

Reclamanții invocă, în plus, un argument referitor la faptul că, prin urmare, în hotărârea *Olimpclub* din 3 septembrie 2009 (C-2/08), Curtea de Justiție a concluzionat, în sensul tezei lor, că dacă o decizie definitivă eronată în ceea ce privește dreptul comunitar nu trebuia în mod necesar să fie reformulată sau anulată, aceasta trebuia cel puțin să nu servească drept fundament pentru alte decizii.

49. Reclamanții pun apoi accentul pe imposibilitatea de a introduce o cerere de revizuire, având în vedere condițiile stricte și restrictive ale acestei acțiuni extraordinare. Ar avea nevoie în special să demonstreze survenirea unui fapt sau a unei circumstanțe materiale noi, ceea ce nu sunt nici eroarea de drept comisă de instanța care a pronunțat condamnarea, nici stabilirea de către jurisprudența a unei soluții juridice noi. În mod necesar, la fel se întâmplă cu o opinie

juridică precum cea exprimată în speță în avizul motivat al Comisiei Europene din 17 iulie 2002, cu atât mai mult cu cât un astfel de aviz nu este constrângător.

Ei adaugă că au inițiat în iulie 2007 o acțiune în daune-interese în fața Tribunalului de Primă Instanță din Bruxelles pentru încălcarea dreptului comunitar de către statul pârât – care a fost declarată parțial inadmisibilă ca prescrisă în 2009 – dar precizează că această cale nu permite o reparație a încălcării art. 6 § 1 care decurge din refuzul arbitrar al Curții de Casație și al Consiliului de Stat de a sesiza Curtea de Justiție cu întrebările lor preliminare.

50. Refuzul Consiliului de Stat de a sesiza Curtea de Justiție cu titlu preliminar în ceea ce privește aplicarea art. 43, 49 și 56 din Tratatul de instituire a Comunității Europene, din motivul caracterului „pur intern” al situației, ar fi de asemenea arbitrar. În primul rând, deoarece abordarea înaltei instanțe administrative în această privință era izolată, instanțele judiciare necontestând în speță aplicabilitatea acestor dispoziții. În al doilea rând, deoarece Consiliul de Stat nu a urmat poziția ferm stabilită de auditorul său, care a concluzionat că sunt aplicabile. În al treilea rând, deoarece acesta a ignorat astfel orientările pe care le dăduse în mod expres Curtea de Justiție a Comunităților Europene la colocviul Asociației Consiliilor de Stat și al instanțelor administrative supreme ale Uniunii Europene care a avut loc la Helsinki la 20 - 21 mai 2002, conform cărora era de dorit să se dea o interpretare foarte restrictivă a noțiunii de „situație pur internă”, să se amplifice efectele trimiterii preliminare și să se garanteze întreaga sferă de aplicare a dreptului comunitar. În al patrulea rând, deoarece presupunând că art. 3 din Decretul regal nr. 143 nu se aplică în același fel resortisanților belgieni și altor resortisanți comunitari, s-a plecat de la principiul că legislatorul decisese să creeze o discriminare în sens contrar chiar dacă nu aceasta fusese intenția sa. În al cincilea rând, deoarece concluzia sa se bazează pe o eroare de drept în ceea ce privește sfera de aplicare a conceptului de „situație pur internă”.

Cu privire la acest ultim punct, reclamanții subliniază mai întâi că jurisprudența comunitară a evoluat. În timp ce Curtea din Luxemburg considera în mod tradițional că dreptul comunitar nu putea fi aplicat într-o acțiune principală lipsită de orice element de extraneitate, situațiile „pur interne” fiind cele „care nu comportă niciun element de natură să aibă legătură cu câmpul de aplicare a dreptului comunitar”, aceasta a recunoscut în hotărârea *Pistre și alții* din 7 mai 1997 (C-321/94 - C-324/94) posibilitatea de a aplica normele de liberă circulație a mărfurilor în situații chiar în aparență pur interne din moment ce măsura națională în cauză are un caracter discriminatoriu și împiedică, cel puțin potențial, comerțul intercomunitar: criteriul legăturii cu dreptul comunitar include astfel orice efect potențial al reglementării în litigiu. (Conform reclamanților, respingerea acestei referințe de către Consiliul de Stat din motivul că această hotărâre privește libera circulație a mărfurilor și nu, precum în speță, libertatea de stabilire și libera circulație a serviciilor și a capitalurilor nu găsește nicio justificare.) Curtea de Justiție a confirmat apoi aplicarea jurisprudenței *Pistre* pentru măsurile naționale „nedistinct” aplicabile în hotărârea *Guimont* din 5 decembrie 2000 (C-448/98), apoi a extins acest raționament la libera circulație a capitalurilor (hotărârea *Reisch*, 5 martie 2002, C-515/99) și la libera circulație a serviciilor (mai multe hotărâri pronunțate în 2005 și 2006: C-250/03, C-451/03, C-94/04 și C-202/04). Astfel, conform reclamanților, în statul dreptului comunitar, din moment ce o reglementare națională este aplicabilă resortisanților comunitari, aceasta creează o situație care nu este pur internă. Acesta ar fi cazul art. 3 din Decretul regal nr. 143 în măsura în care acesta constituia un obstacol pentru stabilirea în Belgia a oricărei persoane care dorea să exploateze un laborator de biologie clinică. De altfel, nimic din formularea acestui decret nu ar conduce la concluzia că avea ca obiect să nu reglementeze decât situații care implicau belgieni și nici legea din 2005 care îl modifică nu ar distinge mai mult între resortisanții belgieni și cei străini.

În orice caz, subliniază reclamanții, în situația lor existau elemente concrete de extraneitate pe care Consiliul de Stat le-a ignorat în mod nejustificat: capitalurile investite de către primul reclamant în laboratorul Biorim proveneau din alte state membre, în special din Luxemburg; o

societate de drept luxemburghez intervenea în funcționarea acestuia; resortisanții comunitari erau destinatarii reali și potențiali ai serviciilor laboratorului.

51. Refuzul de trimitere preliminară referitor la aplicarea art. 86 din Tratatul de instituire al Comunității Europene coroborat cu art. 43, 49 și 56 ar fi de asemenea arbitrar. Reclamanții consideră, într-adevăr, că este eronat faptul că Consiliul de Stat a reținut în acest scop că laboratoarele de biologie clinică nu puteau fi calificate ca întreprinderi care să se bucure de drepturi exclusive sau speciale în sensul art. 86, apoi a aplicat teoria actului clar fără a demonstra că nu exista nicio îndoială rezonabilă asupra acestui punct.

Conform acestora, rezervând dreptul de a exploata laboratoare de biologie clinică în cadrul intervenției asigurării medicale pentru o anumită categorie de întreprinderi (în special medicii, farmaciștii și licențiații în chimie abilitați să efectueze analize medicale), Decretul regal nr. 143 le conferea multe drepturi exclusive sau speciale în sensul art. 86 din Tratatul de instituire al Comunității Europene. Or, pentru a înlătura această teză, Consiliul de Stat s-ar fi limitat la a menționa elemente lipsite de relevanță pentru aplicarea acestei noțiuni (faptul că legislația nu desemnează laboratoarele autorizate, că autorizarea nu este rezervată unui număr limitat de laboratoare și că poate fi obținută de toate laboratoarele care îndeplinesc condițiile), fără a se strădui măcar să analizeze ce cuprinde aceasta exact; având ca referință dreptul comunitar, elementele de luat în calcul pentru a determina existența unui drept exclusiv sau special ar fi acordarea unui avantaj unor întreprinderi care să îngreuneze exercitarea activității altor întreprinderi și crearea, prin intermediul unei măsuri de stat, a unui obstacol pentru accesul la piață, într-un context netransparent, discriminatoriu și disproporționat. Cel puțin Consiliul de Stat ar fi trebuit să constate că exista o îndoială rezonabilă în ceea ce privește inaplicabilitatea art. 86 din tratat în speță.

B. Motivarea Curții

52. Curtea reamintește în primul rând că cerințele art. 6 § 1 din Convenție care implică toate garanțiile proprii procedurilor judiciare, sunt în principiu mai stricte decât cele de la art. 13, care înglobate în acestea (*Kudla împotriva Poloniei* [MC], nr. 30210/96, pct. 146, CEDO 2000-XI). Întrucât art. 6 § 1 se poate aplica în speță – acest lucru nu a dus, de altfel, la o controversă între părți –, este necesar să se examineze această parte a cererilor doar din perspectiva acestei dispoziții.

1. Cu privire la admisibilitate

53. Curtea constată că această parte din cereri nu este în mod evident nefondată în sensul art. 35 § 3 din Convenție. Curtea subliniază, de asemenea, că aceasta nu prezintă niciun alt motiv de inadmisibilitate. Este necesar așadar să fie declarată admisibilă.

2. Cu privire la fond

54. Curtea reamintește că, în conformitate cu art. 19 din Convenție, sarcina sa este de a asigura respectarea angajamentelor care rezultă din Convenție pentru părțile contractante. Nu îi revine sarcina de a se pronunța cu privire la erorile de fapt sau de drept care se pretinde că au fost comise de o instanță internă, cu excepția cazului în care și în măsura în care acestea ar fi putut aduce atingere drepturilor și libertăților garantate de Convenție (*García Ruiz împotriva Spaniei* [MC], nr. 30544/96, pct. 28, CEDO 1999-I). În sens mai larg, le revine în primul rând autorităților naționale, în mod special curților și tribunalelor, sarcina de a interpreta și de a aplica dreptul intern, după caz, în conformitate cu dreptul Uniunii Europene, rolul Curții limitându-se la a verifica compatibilitatea cu Convenția a efectelor deciziilor lor (a se vedea *mutatis mutandis*, *Waite și Kennedy*, hotărâre menționată anterior, pct. 54, *Streletz, Kessler și Krenz împotriva Germaniei* [MC], nr. 34044/96, 35532/97 și 44801/98, pct. 49, CEDO 2001-II, et *Bosphorus Hava Yolları Turizm și Ticaret Anonim Şirketi împotriva Irlandei* [MC], nr. 45036/98, pct. 143, CEDO 2005-VI).

55. Aceasta fiind situația, Curtea reține că întrebarea esențială care se adresează în speță este dacă refuzul Curții de Casație și al Consiliului de Stat de a da curs cererilor reclamanților cu privire la sesizarea Curții de Justiție a Comunităților Europene (de acum Curtea de Justiție a Uniunii Europene) cu titlu preliminar în legătură cu întrebările referitoare la interpretarea dreptului comunitar pe care le formulaseră în cadrul procedurilor în fața acestor instanțe, presupune încălcarea art. 6 § 1 din Convenție.

56. Curtea observă mai întâi că rezultă din cel de-al treilea paragraf al art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene (este vorba de vechiul art. 177 și, de la 1 decembrie 2009, de art. 267 din Tratatul cu privire la funcționarea Uniunii Europene) că, în cazul în care o întrebare referitoare în special la interpretarea tratatului este adresată în cadrul unei proceduri în fața unei instanțe naționale ale cărei decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac jurisdicțională de drept intern – precum, în speță, Curtea de Casație și Consiliul de Stat – această instanță are obligația să sesizeze Curtea de Justiție cu titlu preliminar cu privire la această întrebare.

Cu toate acestea, această obligație nu este absolută. Reiese, într-adevăr din jurisprudența *Cilfit* a Curții de Justiție că le revine instanțelor naționale ale căror decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac jurisdicțională de drept intern ca și celorlalte instanțe naționale, sarcina de a aprecia „dacă o decizie asupra unei chestiuni de drept comunitar este necesară pentru a le permite să își adopte decizia lor”. Hotărârea precizează în această privință că în consecință, nu sunt obligate să trimită o întrebare de interpretare a dreptului comunitar adresată în fața lor în cazul în care constată că „[această întrebare] nu este relevantă”, că „dispoziția comunitară în cauză a făcut deja obiectul unei interpretări din partea Curții [de Justiție]” sau că „aplicarea corectă a dreptului comunitar se impune cu o evidență care nu lasă loc niciunei îndoieli rezonabile” (pct. 34 de mai sus).

57. Curtea reamintește în continuare, pe de o parte, că respectiva Convenție nu garantează, ca atare, dreptul ca o cauză să fie trimisă cu titlu preliminar de către instanța internă în fața unei alte instanțe, națională sau supranațională (a se vedea mai ales hotărârile *Coëme și alții împotriva Belgiei*, nr. 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 și 33210/96, pct. 114, CEDO 2000-VII, *Wynen împotriva Belgiei*, nr. 32576/96, pct. 41-43, CEDO 2002-VIII și *Ernst și alții împotriva Belgiei*, nr. 33400/96, pct. 74, 15 iulie 2003).

Pe de altă parte, dacă, într-un sistem juridic dat, alte surse de drept rezervă un domeniu juridic la aprecierea unei instanțe și instituie pentru celelalte instanțe interne obligația de a-i prezenta cu titlu preliminar întrebările care li se aduc, este în logica unui astfel de mecanism ca înainte de a da curs unei cereri de trimitere cu titlu preliminar, aceste instanțe interne să verifice dacă este determinant, pentru examinarea litigiului în legătură cu care au fost sesizate, să se răspundă la întrebarea adresată (*ibidem*).

58. Domeniul totuși nu este lipsit de legătură cu art. 6 § 1 din Convenție care, stabilind că „orice persoană are dreptul la judecarea (...) a cauzei sale de către o instanță (...) instituită de lege”, face trimitere de asemenea la instanța competentă în temeiul normelor aplicabile, pentru a se pronunța asupra problemelor de drept care sunt ridicate în cadrul unei proceduri.

Acest aspect, în plus, dobândește o formă specială în contextul jurisdicțional al Uniunii Europene. Într-adevăr, miza punerii în aplicare a paragrafului al treilea al art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene (în prezent art. 267 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene) este, cum a subliniat Curtea de Justiție, „buna aplicare și interpretarea uniformă a dreptului comunitar în toate statele membre”, această dispoziție vizând mai precis să „evite stabilirea unor divergențe de jurisprudență în interiorul Comunității cu privire la problemele de drept comunitar” (pct. 34 de mai sus).

59. Trebuie, apoi, să se amintească că în cazul în care există un mecanism de trimitere preliminară, Curtea nu exclude ca, refuzul unei instanțe interne de a adresa o întrebare preliminară să poată, în anumite circumstanțe, să afecteze echitatea procedurii – chiar dacă instanța menționată nu este solicitată să se pronunțe în ultimă instanță [a se vedea, în special, *Predil Anstalt S.A. împotriva Italiei* (dec.), nr. 31993/96, 8 iunie 1999, și *Herma împotriva*

Germaniei (dec.), nr. 54193/07, 8 decembrie 2009] – indiferent dacă instanța competentă pentru a se pronunța cu titlu preliminar este internă (a se vedea hotărârile *Coëme și alții*, *Wynen*, și *Ernst și alții* menționate anterior, aceleași referințe) sau comunitară [a se vedea, de exemplu, *Société Divagosa împotriva Spaniei*, nr. 20631/92, Decizia Comisiei din 12 mai 1993, Decizii și rapoarte (DR) 74, *Desmots împotriva Franței* (dec.), nr. 41358/98, 23 martie 1999, *Dotta împotriva Italiei* (dec.), nr. 38399/97, 7 septembrie 1999, *Moosbrugger împotriva Austriei* (dec.), nr. 44861/98, 25 ianuarie 2000, *John împotriva Germaniei* (dec.), nr. 15073/03, 13 februarie 2007, și deciziile *Predil Anstalt S.A.* și *Herma* menționate anterior]. Astfel stau lucrurile în cazul în care refuzul se dovedește a fi arbitrar (*ibidem*), adică atunci când intervine refuzul în timp ce normele aplicabile nu prevăd nicio excepție de la principiul de trimitere preliminară sau de organizare a acestuia, în cazul în care refuzul se bazează pe alte motive decât cele care sunt prevăzute de aceste norme și în cazul în care acesta nu este motivat corespunzător în privința acestora.

60. Astfel, art. 6 § 1 pune în acest context în sarcina instanțelor interne o obligație de motivare cu privire la dreptul aplicabil a deciziilor prin care acestea refuză să adreseze o întrebare preliminară, cu atât mai mult când dreptul aplicabil nu admite un astfel de refuz decât cu titlu de excepție.

61. În consecință, când aceasta este sesizată în acest temei cu privire la o acuzație de încălcare a art. 6 § 1, sarcina Curții constă în a se asigura că decizia de refuz criticată în fața ei este însoțită în mod corespunzător de astfel de motive. Astfel, deși îi revine sarcina de a iniția în mod riguros această verificare, nu îi revine sarcina de a judeca erorile pe care le-ar fi comis instanțele interne în interpretarea sau aplicarea dreptului relevant.

62. În cadrul specific al celui de-al treilea paragraf al art. 234 din Tratatul de instituire a Comunității Europene (art. 267 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene), aceasta înseamnă că instanțele naționale ale căror decizii nu sunt susceptibile de o cale de atac în dreptul intern care refuză să sesizeze Curtea de Justiție cu titlu preliminar cu o întrebare privind interpretarea dreptului Uniunii Europene adresată în fața lor, sunt obligate să își motiveze refuzul cu privire la excepțiile prevăzute de jurisprudența Curții de Justiție. Trebuie, deci, conform hotărârii *Cilfit* menționată mai sus, să indice motivele pentru care acestea consideră că întrebarea nu este relevantă, că dispoziția de drept al Uniunii Europene în cauză a făcut deja obiectul unei interpretări din partea Curții de Justiție sau că aplicarea corectă a dreptului Uniunii Europene se impune cu o evidență care nu lasă loc niciunei îndoieli rezonabile.

63. Or, Curtea constată că această obligație de motivare este îndeplinită în speță.

64. Astfel, în fața Curții de Casație, reclamanții susțineau că art. 3 din Decretul regal nr. 143, pe care se baza condamnarea lor penală, era incompatibil cu diverse dispoziții de drept comunitar. Aceștia adăugau că Curtea de Apel Mons reținuse abuziv autoritatea de lucru judecat a hotărârii Curții de Apel Bruxelles trăgând concluzia absenței incompatibilității; aceștia precizau în această privință că elemente de drept comunitar ulterioare acestei decizii evidențiaseră caracterul eronat al acesteia. Aceștia cereau în acest context Curții de Casație să sesizeze Curtea din Luxemburg cu titlu preliminar, adresându-i o întrebare cu privire la soluția conflictului între principiul autorității de lucru judecat și cel al supremației dreptului comunitar.

Curtea de Casație a respins această cerere din motivul că intervenea una dintre excepțiile prevăzute de jurisprudența *Cilfit* menționată anterior. Aceasta a reținut, într-adevăr, că întrebarea dacă principiul supremației dreptului comunitar trebuia să primeze asupra celui al autorității de lucru judecat fusese deja tranșată de Curtea de Justiție, dezvoltând în această privință un lung raționament axat în jurul jurisprudenței acestei instanțe (pct. 22 de mai sus).

65. În fața Consiliului de Stat, societatea Biorim și reclamantul susțineau în special că art. 3 din Decretul regal nr. 143, pe care erau întemeiate decretul contestate, era contrar art. 43, 49 și 56 din Tratatul de instituire a Comunităților Europene, precum și art. 86 coroborat cu art. 82, 43, 49 sau 56. Aceștia deduceau că decretul menționat erau lipsite de temei admisibil și

trebuiau în consecință să fie anulate, iar reclamantul a cerut Consiliului de Stat să sesizeze Curtea de Justiție cu întrebările preliminare vizând să determine dacă aceste articole din tratat trebuiau interpretate ca constituind un obstacol pentru aplicarea unei legislații care comportă restricțiile prevăzute la art. 3 din Decretul regal nr. 143.

Consiliul de Stat a respins această cerere, asemenea Curții de Casație, din motivul că implica excepții prevăzute de jurisprudența *Cilfit*. În urma unui raționament demonstrativ, acesta a considerat într-adevăr, că nicio îndoială rezonabilă nu exista în ceea ce privește inaplicabilitatea art. 86 din tratat laboratoarelor vizate de art. 3 din Decretul regal nr. 143 și că un răspuns al Curții de Justiție care privea interpretarea altor dispoziții menționate mai sus din tratat „nu ar putea avea nicio influență asupra prezentului litigiu” (pct. 29 de mai sus).

66. Curtea ia act de faptul că reclamantii contestă interpretarea dreptului comunitar reținută de Curtea de Casație și de Consiliul de Stat, pe care o consideră eronată și dezvoltă, în această privință, o argumentație detaliată (pct. 47-48 și 50-51 de mai sus). Totuși, astfel cum s-a indicat anterior, este vorba aici de un domeniu care nu intră în sfera de competență a Curții.

În ceea ce privește acuzația primului reclamant conform căruia Consiliul de Stat nu a respectat principiul contradictorialității omițând să invite părțile să dezbată sfera de aplicare a jurisprudenței comunitare pe care s-a întemeiat, Curtea nu intenționează să o ia în considerare din moment ce, în orice caz, aceasta a fost formulată pentru prima dată la 11 iunie 2009, adică după expirarea termenului stabilit la art. 35 § 1 din Convenție.

67. În concluzie, având în vedere motivele reținute de Curtea de Casație și Consiliul de Stat în sprijinul refuzului lor de a da curs cererilor reclamantilor de a sesiza Curtea de Justiție cu titlu preliminar cu privire la întrebările referitoare la interpretarea dreptului comunitar pe care le formulară în cadrul procedurilor în fața acestor instanțe, și luând în considerare aceste proceduri în ansamblul lor, Curtea a concluzionat că nu a fost încălcat dreptul reclamantilor la un proces echitabil în sensul art. 6 § 1 din Convenție.

II. Cu privire la durata procedurii judiciare

68. Reclamantii se plâng, de asemenea, de durata procedurii în fața instanțelor judiciare (cererea nr. 3989/07). Aceștia invocă art. 6 § 1 din Convenție, ale cărui dispoziții relevante sunt următoarele:

„Orice persoană are dreptul la judecarea [...] într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță [...] care va hotărî [...] asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil [...]”

A. Argumentele părților

69. Guvernul estimează că perioada care trebuie luată în considerare începe la data inculpării reclamantilor și ia sfârșit odată cu hotărârea Curții de Casație din 14 iunie 2006, totalul condamnării deduse din acțiunea civilă pronunțată de Curtea de Apel Mons dobândind atunci autoritate de lucru judecat. Acesta estimează că durata procedurii își are cauza principală în comportamentul reclamantilor. Guvernul subliniază în această privință că în hotărârea sa din 30 octombrie 1998, Tribunalul de primă instanță din Bruxelles a constatat că primul reclamant a „făcut uz – și abuz – de toate mijloacele de procedură care îi permiteau să încetinească cursul acesteia”, iar al doilea reclamant deși nu utilizase „diversele mijloace dilatorii la care acuzatul Ullens nu [ezitase] să recurgă”, ceruse aducerea cauzei în fața unei camere de trei judecători și menținut acea cerere chiar dacă președintele instanței semnalase că dată fiind lipsa nominalizării mai multor judecători francofoni, era dificil, chiar imposibil, să se desemneze alți doi judecători pentru a completa locurile.

Guvernul adaugă că, în hotărârea sa din 7 septembrie 2000, Curtea de Apel Bruxelles a admis că fusese o oarecare depășire a termenului rezonabil care nu se datora acuzațiilor ci unei

stagnări a cercetării judecătorești timp de mai multe luni și faptului că fusese nevoie de aproape doi ani pentru a redacta rechizitoriile; în consecință, curtea de apel a suspendat parțial pedepsele privative de libertate pronunțate împotriva reclamantilor. În plus, conform acestuia, autoritățile judiciare au dat dovadă de diligența cerută o dată ce cercetarea judecătorească s-a încheiat.

În cele din urmă, Guvernul consideră că în speță, nu se pot trage concluzii din faptul că Curtea a concluzionat că termenul rezonabil a fost depășit în cazul *Leroy împotriva Belgiei* din 15 iulie 2005 (nr. 52098/99), referitor la o cerere depusă de unul dintre coinculpții reclamantilor. Într-adevăr, spre deosebire de doamna Leroy, reclamantii nu numai că sunt în mare parte responsabili de durata procedurii ci, în plus, au beneficiat de o reducere a pedepsei lor din motivul că termenul rezonabil fusese depășit.

70. Reclamantii subliniază că procedura care a dus la hotărârea Curții de Casație din 14 iunie 2006, a început în acțiunea penală la 21 noiembrie 1989 și, în acțiunea civilă, la 14 mai 1991 (data constituirii ca părți civile). Conform acestora, aceasta nu ar fi finalizată sub al doilea capăt de cerere în măsura în care „totalul condamnării trebuie să fie precizat în cadrul dezbaterilor care trebuie ținute în fața aceleiași instanțe”.

Aceștia consideră că nu li se poate imputa responsabilitatea duratei procedurii deoarece s-au limitat la a exercita căile de atac normale disponibile în dreptul belgian: apelul împotriva deciziei camerei consiliului care îi trimite în fața instanței din materia delictuală; recursul împotriva hotărârii camerei de punere în acuzație din 24 aprilie 1997 care confirma decizia camerei de consiliu; apelul împotriva hotărârii emise în primă instanță la 30 octombrie 1998, apoi recurs. Acest lucru ar fi cu atât mai valabil cu cât exercitarea acestor căi de atac nu ar fi întârziat procesul în mod sesizabil: doar 14 luni au trecut între decizia camerei de consiliu și hotărârea Curții de Casație care confirma trimiterea în fața instanței din materia delictuală și 27 luni între momentul în care a fost introdus apelul (la 2 noiembrie 1998) împotriva hotărârii instanței din materia delictuală și 14 februarie 2001, data hotărârii Curții de Casație. Nu i se poate reproșa primului reclamant nici faptul că a schimbat avocatul, nici că a solicitat completări la cercetarea judecătorească (din moment ce cererile sale vizând obținerea desemnării unui expert judiciar cu sarcina de a aprecia valoarea laboratoarelor în litigiu au fost toate respinse).

În cele din urmă, reclamantii consideră că, dacă Curtea de Apel Bruxelles a ținut cont de depășirea termenului rezonabil în cadrul stabilirii pedepsei, nu a făcut-o decât într-o mică măsură, deloc proporțională cu anormalitatea situației pe care au trăit-o; astfel, chiar dacă durata procedurii este excepțional de lungă, primul reclamant a fost condamnat la plata amenzii maxime și nu a obținut suspendarea decât pentru o cincime din cea mai mare pedeapsă cu închisoarea.

B. Motivarea Curții

71. Teza dezvoltată de Guvern susține că, în ceea ce privește cel puțin faza procedurii dinainte de 7 septembrie 2000, reclamantii nu pot pretinde că sunt victime ale încălcării pretinse a dreptului lor de a li se audia cauza într-un termen rezonabil.

72. Curtea amintește că un reclamant nu poate susține că este victimă în sensul art. 34 din Convenție atunci când autoritățile naționale au recunoscut – explicit sau în esență – și apoi au reparat încălcarea Convenției de care acesta se plânge în fața ei (a se vedea, de exemplu, *Dalban împotriva României* [MC], nr. 28114/95, pct. 44, CEDO 1999 VI, *Scordino împotriva Italiei* (nr. 1) [MC], nr. 36813/97, pct. 180-181, CEDO 2006-V, și *Delle Cave și Corrado împotriva Italiei*, nr. 14626/03, pct. 26, CEDO 2007-VI). Fiind vorba, mai exact, de o încălcare a art. 6 § 1 datorită duratei unei proceduri penale, o atenuare a pedepsei constituie în această privință o reparație corespunzătoare din moment ce este măsurabilă și substanțială (a se vedea *Beck împotriva Norvegiei*, nr. 26390/95, pct. 27, 26 iunie 2001, et *Beheydt împotriva Belgiei* (dec.), nr. 41881/02, 9 octombrie 2007).

73. În speță, în hotărârea sa din 7 septembrie 2000, Curtea de Apel Bruxelles a considerat întemeiat motivul reclamanților bazat pe o încălcare a art. 6 § 1 datorită duratei procedurii, constatând în această privință „o anumită depășire a termenului rezonabil care nu era datorată acuzaților, din moment ce cercetarea judecătorească [stagnase] timp de mai multe luni deoarece patru judecători de instrucție se [succedaseră] și fusese nevoie de aproape doi ani pentru a redacta rechizitoriul”. Aceasta a considerat apoi că era nevoie, conform art. 21ter din titlul preliminar al Codului de Procedură Penală (pct. 36 de mai sus), să se țină cont de această depășire în cadrul stabilirii pedepsei și a decis în consecință să suspende parțial pedepsele cu închisoarea pronunțate împotriva reclamanților. Primul reclamant a fost, astfel, condamnat la o pedeapsă de cinci ani de închisoare, cu o suspendare pentru partea din pedeapsa principală cu închisoarea care depășește patru ani, precum și la o amendă de 500 000 franci belgieni (în jur de 12 395 EUR), și al doilea, la trei ani de închisoare cu o suspendare pentru partea din pedeapsa principală care depășește doi ani, precum și la o amendă de 300 000 franci belgieni (în jur de 7 437 EUR).

Desigur, așa cum subliniază reclamanții pedepsele pronunțate rămân severe. Aceasta se explică totuși prin faptul că acea curte de apel a considerat că „o pedeapsă foarte severă și fermă se [impunea] în sine, datorită gravității faptelor și numărului lor foarte mare, duratei perioadei infracționale, importanței sumelor deturnate (...) și repercusiunilor comportamentului infracțional (...) în domeniul economic și social”. De altfel, este adevărat și că reclamanții au beneficiat de suspendare a executării unei proporții deloc neglijabile din pedepsele cu privare de libertate pronunțate împotriva lor. În aceste condiții, Curtea estimează că atenuarea pedepselor pronunțate este nu numai măsurabilă ci și suficientă pentru a putea fi calificată drept „substanțială”.

74. În consecință, Curtea vede în hotărârea Curții de Apel Bruxelles din 7 septembrie 2000 nu doar o recunoaștere a încălcării dreptului reclamanților de a li se audia cauza într-un „termen rezonabil” ci și o reparație adecvată a acestei încălcări. Aceste două elemente fiind reunite, Curtea a concluzionat în ceea ce privește circumstanțele cauzei că reclamanții nu pot susține că sunt victime, în sensul art. 34 din Convenție, ale unei încălcări a acestui drept în ceea ce privește faza procedurii dinainte de 7 septembrie 2000.

75. Rămâne de determinat dacă durata fazei procedurii ulterioare acestei date este compatibilă cu cerințele articolului 6 § 1 din Convenție.

76. Întrucât procedura s-a încheiat, cum subliniază Guvernul, cu hotărârea Curții de Casație din 14 iunie 2006, perioada de luat în considerare a durat cinci ani, nouă luni și o săptămână, pentru trei instanțe.

77. Curtea reamintește că durata rezonabilă a unei proceduri se apreciază în funcție de circumstanțele cauzei și având în vedere criteriile stabilite de jurisprudența sa, în special complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului și cel al autorităților competente (a se vedea, printre multe altele, *Pélissier și Sassi împotriva Franței* [MC], nr. 25444/94, pct. 67, CEDO 1999 – II).

Întrucât reclamanții nu au imputat nicio întârziere specifică autorităților judecătorești în privința acestei faze a procedurii, având în vedere, de asemenea, relativa rapiditate a acesteia având în vedere numărul de instanțe care s-au succedat și luând în considerare complexitatea deosebită a cauzei în cadrul căreia a trebuit ca instanțele să examineze probleme dificile de drept comunitar, Curtea estimează că această parte capătului de cerere întemeiat pe durata procedurii este în mod evident nefondată în sensul art. 35 § 3 din Convenție.

78. Reiese din cele de mai sus că acest capăt de cerere întemeiat pe durata procedurii judiciare este inadmisibil și trebuie respins, în temeiul art. 35 § 3 și 4 din Convenție.

III. Cu privire la preținsele încălcări ale articolelor 6 § 1 și 14 din Convenție coroborate

79. Primul reclamant (cererea nr. 38353/07) susține că hotărârea Consiliului de Stat din 21 februarie 2007 în procedura G/A 94.649/VI-15.635 constituie o decizie cu caracter

discriminatoriu din moment ce face ca aplicarea unei dispoziții legale (art. 3 din decretul regal) la un litigiu să depindă de naționalitatea părților la procedură. Acesta invocă art. 6 § 1 din Convenție coroborat cu art. 14 din Convenție formulat după cum urmează:

„Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de [...]Convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.”

80. Curtea amintește că în temeiul art. 35 din Convenție, aceasta nu poate fi sesizată decât după epuizarea căilor de atac interne și că această condiție nu este îndeplinită atunci când o acțiune a fost declarată inadmisibilă datorită nerespectării formalităților prescrise de dreptul intern. Aceasta este situația mai ales când un capăt de cerere cu privire la care un reclamant intenționează să sesizeze Curtea a fost respins de instanța internă din motivul că nu fusese formulat în termenele prescrise [a se vedea, printre numeroase alte cauze, *Ben Salah Adraqui împotriva Spaniei*, (dec.), nr. 45023/98, 27 aprilie 2000]. Or, în speță, deși un motiv referitor la egalitatea în fața legii și la interzicerea discriminării a fost ridicat în fața Consiliului de Stat, înalta instanță l-a respins ca tardiv (pct. 30 de mai sus). În consecință, această parte din cerere trebuie în orice caz respinsă, în temeiul art. 35 § 1 și 4 din Convenție.

Pentru aceste motive, Curtea, în unanimitate,

1. *Decide* conexarea cererilor nr. 3989/07 și 38353/07;
2. *Declară* cererile admisibile în ceea ce privește capetele de cerere întemeiate pe articolul 6 § 1 și referitoare la dreptul la un proces echitabil și inadmisibile în ceea ce privește restul capetelor de cerere;
3. *Hotărăște* că nu a existat o încălcare a articolului 6 § 1 din Convenție.

Redactată în limba franceză, apoi comunicată în scris, la 20 septembrie 2011, în temeiul art. 77 § 2 și 3 din Regulament.

Stanley Naismith
Grefier

Danutė Jočienė
Președinte